



Pod palbou. Políční masakr horníků jihoafrického dolu Marikana stál život více než tři desítky lidí. Snímek ze 16. srpna 2012. V těchto dnech si v JAR připomínají první výročí této smutné události.

FOTO ISIFA / GETTY IMAGES

Africký Havel a český Mandela

Nelsona Mandelu a Václava Havla spojovaly nejen odhodlání a autorita v boji proti apartheidu a komunismu, ale také **přehnaná důvěra v trh** a smířlivost v prosazování změn po získání moci.

ONDŘEJ
HORKÝ-HLUCHÁŇ
politik



V posledních letech se dostává padesátimilionová Jihoafrická republika, rozlehlá jako Francie, Německo a Británie dohromady, do našich médií především díky mistrovství světa v kopané a zločinům Radovana Krejčíře. Letos se připomínala hlavně kusy zprávami o zdravotním stavu pětadevadesátiletého Nelsona Mandely. Jeho pozvolné „odcházení“ je sice smutnou, nicméně přiležitostí přiblížit si rozdíly, ale i překvapivou přibuznost v životech a odkazu bývalých opozičních vůdců a pozdějších prvních demokratických prezidentů Jihoafrické republiky a federálního Československa.

Disidenti a prezidenti rozdílné vlny

Ačkoli Václav Havel byl občas v zahraničí častován přezdívkou „český Mandela“, o osmnáct let starší Nelson Mandela mohl být těžko nazýván „africkým Havlem“ – už kvůli dřívějšímu počátku své politické kariéry. Oba se stali vůdci ilegální opozice proti apartheidu, respektive proti komunistickému režimu, a oba byli za své postoje vězněni. Mandela však ve vězení strávil dvacet sedm let, tedy pětkrát déle než Havel, a to v podstatně horších podmínkách.

Větším výzvám a odpovědností však čelil Mandela i po získání moci. Na rozdíl od Československa, potažmo Česka, v němž prezident až donedávna hrál roli spíše reprezentativní a symbolickou než výkonnou, má totiž Jihoafrická republika systém prezidentský. Zatímco Havel v obno- vě Československé demokracie navazoval na tradici přerušovanou komunistickým režimem, Mandela se stal symbolem demokracie a rovnosti, kterou jižní cíl Afriky kvůli kolonialismu a rasismu nepoznal.

Africká Národní strana sice vyhlásila apartheid v roce 1948, kdy v Československu uchopili moc komunisté, ve skutečnosti však pouze pokračovala v předchozích politických Evropanů. Proto si také Havel – na rozdíl od Mandely – nevyužil přezdívku „otec národa“ ani se jeho tvář během jeho života neobjevila na bankov-

kách. Stal se spíše symbolem návratu než sjednocení, a možná hlavně proto se nedočkal Nobelovy ceny míru. Zcela odlišnou roli hrál v životěch obou politiků vztah ke komunismu. Václav Havel byl jeho jednoznačným odpůrcem. Nelson Mandela se netajil sympatiemi k socialismu a podpořil Jihoafrické komunistické strany a sovětského bloku v boji proti apartheidu využíval. Ačkoli přímé členství v komunistické straně v 60. letech popíral, některé nedávno objevené dokumenty tomu nasvědčují.

Bez ohledu na vládnoucí ideologii lze z hlediska násilí páchaného režimem Československou normalizaci označit proti apartheidu za mírnou: jen rok před vznikem Charty 77 v johanesburském slouku Soweto police provázala stovky lidí, zejména studentů a studentek. Ti se nenásilně postavili proti povinné výuce afrikánštiny, jazyka vlády, která jim upírala nejzákladnější lidská práva, důstojnost a uznání.

Zatímco Československý disent se až na

Zatímco Československý disent se až na výjimky omezoval na nenásilnou konfrontaci s mocí, bojovníci i bojovnice proti apartheidu ji kombinovali s ozbrojeným odbojem

výjimky omezoval na nenásilnou konfrontaci s mocí, bojovníci i bojovnice proti apartheidu ji kombinovali s ozbrojeným odbojem. Africký národní kongres založil na začátku 60. let svoji vojenskou složku Umkhonto we Sizwe (Kopí národa), které lze přičíst na vrub desítky obětí. Pozdější laureát Nobelovy ceny míru, který stál v jejím čele, tím však nepopíral nenásilný coby rozhodující prvek Afrického národního kongresu. Pro jihoafrickou opozici představoval Mahátmu Gándhí, který v zemi prožil část svého života, značnou inspiraci a Mandela se zkrátka řídil jeho radou, že tam, kde se nabízí výběr mezi zbabělostí a násilím, zvolil by násilí. Komunistický režim v Československu 70. a 80. let aktivně pronásledoval spíše jen menšinu, zatímco menšinou ze zradcových odpor proti aroganci moci nikam nevede, sdělili oba disidenti.

Konec studené války a oslabení sovětské moci nakonec do prezidentského křesla vynesly přes odlišné postoje oba politi-

ky. Postupný rozpad sovětského bloku otevřel dveře nejen sametové revoluci v Československu – jako v jedné z posledních zemí střední a východní Evropy –, ale i pádu apartheidu v Jihoafrické republice. V době studené války západní mocnosti totiž nevyvíjely přes ekonomické sankce na jihoafrickou vládu dostatečný nátlak, protože apartheid nímaly jako bariéru proti komunismu. Antikomunismus samotnému rasistickému režimu dokonce sloužil jako výmluva pro ospravedlnění těch nejhorších zákonů a politických zločinů. Ostatně z teroristického seznamu byl Nelson Mandela vládnou Spojených států amerických odstraněn až roku 2008 a nepřátelské postoje bývalého kolonizátora Británie nedávno připomněli kritici zesnulé Margaret Thatcherové.

Krátkozrací obhájci trhu

Nelsona Mandelu i Václava Havla spojovalo nepochopení a nezájem o ekonomiku i ochota nechávat rozhodování o hospodářské politice jiným. Mandela byl vzdělaným právníkem – dostudoval ještě za druhé světové války – a Václav Havel nedostudoval techniku. Oba politici pocházeli z privilegiovaných společenských vrstev. Snad proto také v 90. letech oba uvěřili tvrzení elit, že bohatství, které vytváří globalizace a zahraniční investice, zajistí práci a životní úroveň všem a „prokápe“ i k těm znevýhodněným.

Ve skutečnosti se o získání demokracie v obou zemích nerovnosti zvýšily a ekonomická krize zhoršila životní podmínky těch nejchudších. České praviceové vlády 90. let ovšem nikdy zcela nerozpustily záchranné sociální síť z doby socialismu a za divokou privatizaci Česko krátkodobě zaplatilo „pouze“ recesi a stalo se montovnou Evropy. I přesto lze středoevropskou ekonomickou transformaci označit za relativní úspěch oproti tristním výsledkům neoliberalních receptů v hospodářsky rozdělené Jižní Africe, kde znevýhodnění lidé bez vzdělání, práv a majetku, které jim apartheid upíral, tvoří drtivou většinu společnosti. Mandela nesl mnohem těžší úkol – politiku státu blahobytu rozšířit v privilegované desítky potomků Evropanů na zbídačelé Afričany, ale také na Indý a další skupiny obyvatelstva. Pro představu: i přesto, že právo na vodu a elektřinu se stalo součástí nové ústavy, mnoho Jihoafríčanek a Jihoafríčanů k nim stále nemá přístup.

Nelson Mandela a jeho následovníci nikdy nevyužili absolutní většinu v parlamentu a silného politického mandátu k radikálnímu proměně jihoafrické ekonomiky. Postapartheidní vláda slepě důvěřovala poradcům ze Světové banky, bezvládně privatizovala, většinu kapitálu vlastního nerostného bohatství nechala uniknout na Západ a do určité míry se stala obětí globálního „závodu ke dnu“, zejména v těžebním sektoru. Ji-

hoafrická republika „předběhla“ Brazílii a stala se zemí s nejvyššími sociálními nerovnostmi na světě. Čtvrtina obyvatel oficiálně zůstává bez práce, více než polovina dětí žije v chudobě, těžba a těžký průmysl devastují životní prostředí a zdraví obyvatel.

Mandelovi je také kladeno za vinu, že s novou ústavou neprovedl pozemkovou reformu a ponechal tak vlastnictví půdy v rukou bílé menšiny podle segregáčního pozemkového zákona z roku 1913. V každém případě se ve městech i na venkově dnešní „rasové linie“ prakticky nelíší od těch, které narýsovaly segregáčnické zákony apartheidu. Podobně jako býval Havlovi vyčítána shovívavost vůči zakazu KSC, i Mandelovi bývá vyčítána shovívavost vůči smíření pachatelů a obětí nepostupoval důsledně s odstraněním hospodářského apartheidu.

Epidemie politické neodpovědnosti

Jak Občanské fórum a jeho nástupnické strany, tak i vítězný Africký národní kongres se propojily s byznysem a korupce se rozšířila od nejvyšších do nejnižších pater politiků. Zatímco v chudinských townships stále nenajdete pomalu jediného potomka Evropanů, v bohatých vilových čtvrtích dnes žije úzká menšina nových afrických elit, která se často díky politickým konexím a vládním rozvojovým programům dostala na výsluní i ekonomicky. Ve svém lpení na vnějších znacích úspěchu nejsou tyto nové elity odlišné od českých zbohatníků a kmotrů. Obvinění z korupce se dotklo i okolí Nelsona Mandely.

Přestože Česko i Jižní Afrika čelí podob-

Jak Občanské fórum a jeho nástupnické strany, tak i vítězný Africký národní kongres se propojily s byznysem a korupce se rozšířila od nejvyšších do nejnižších pater politiků

ným problémům s korupcí, je tu jeden podstatný rozdíl. Africký národní kongres drží v parlamentu téměř dvacet let absolutní většinu a role parlamentní i vnitrostraničnické opozice je potlačována. Představme si například, jak by s úrovní české vnitrostraničnické demokracie vypadala Česká republika, kdyby po sametové revoluci přežilo Občanské fórum a jako ztělesnění nabyté svobo-

dy a antikomunismu by se za zárukou vládní podpory na desetiletí dopředu v každých volbách získávalo dvě třetiny všech hlasů a vytvářelo jednobarevné vlády. Politická neodpovědnost vládnoucího Afrického národního kongresu vůči voličstvu – často bez formálního vzdělání a přístupu k informacím – je tak asi největším problémem současné Jižní Afriky. Zdá se, že v české politice neodpovědně oceňujeme křehké koalici vlády, nedokonalou možnost střídání vládnoucími politických stran v rámci poměrného volebního systému.

Na Václava Havla se po skončení jeho politické kariéry sespála kritika za to, že ve skutečnosti umožnil existenci „mafianského kapitalismu“, přestože jej sám tolik kritizoval, či za životy Srbských bombardovaných letounů NATO, ačkoli se prezentoval jako obhájce lidských práv. Havlovi kritici tak paradoxně jednému člověku přisoudili obdivuhodnou moc měnit společenské zřízení a mezinárodní politiku. Nicméně heslo *Amandla!*, které v zuluštině „a xhoštině znamená moc a za ním následuje dojev „Je naše!“ – coby výraz odhodlání bojovat za vlastní práva –, slyšíme dodnes v Jižní Africe mnohem častěji než idealistické a konstatující *Pravda a láska zvíťezí nad lží a nenávistí* v Česku. Možná právě to nejlépe svědčí o tom, že dědictví Nelsona Mandely v jihoafrické společnosti zakorenělo hlouběji než Václava Havla u nás.

Nelson Mandela v závěru své autobiografie *Dlouhá cesta za svobodou*, která vyšla i v češtině, napsal: „Ve skutečnosti ještě nejsme svobodní, pouze jsme získali svobodu být svobodní.“ Apartheid padl, ale rostoucí sociální nerovnosti i lonský policejní masakr tříctičky stávkujících horníků v dole Marikana, jehož výročí jsem si připomněl 16. srpna, ukazují, že cesta „duhového národa“ ke společenské spravedlnosti a dovolatelnosti práva je dlouhá. Bez plněho pochopení zvrácenosti apartheidu, že porovnávat, však těžko doceníme odvahy lidí – bez ohledu na barvu pleti – vzít budoucnost do svých rukou, politiky se proti stávající moci organizovat a nakonec se s porážkami i nenásilně smířit. Zdá se ale, že větší síla Mandelova odkazu ve svě- tě oproti Havlovi nespočívá pouze v drastických výchozích podmínkách, ale také v inspiraci, že boj za práva nekonečí ani po nástupu nových elit k moci a po uznání ze strany Západu.

Autor je vedoucím výzkumného oddělení Ústavu mezinárodních vztahů. Letos působil na Ministerstvu KwaZulu Natal v jihoafrickém Durbanu. Vyvoval magisterské kurzy Introduction to Development Studies na Univerzitě Karlově a International Economic Relations na Metropolitní univerzitě Praha